

УДК 343.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.87.3.50>

СОЦІАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 435-1 КК УКРАЇНИ

Старостіна О.Ю.,

*аспірант відділу дослідження проблем кримінального права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташица НАПрН України
e-mail: elena.starostinaa@gmail.com*

Старостіна О.Ю. Соціальні передумови криміналізації злочину, передбаченого ст. 435-1 КК України.

Статтю присвячено аналізу соціальних передумов встановлення кримінальної відповідальності за образу честі і гідності військовослужбовця, погрозу військовослужбовцю, а також вирішенню питання, чи відповідає криміналізація вказаних діянь інтересам суспільства в умовах триваючої повномасштабної збройної агресії РФ проти України. Обґрунтовуючи необхідність криміналізації образу честі і гідності військовослужбовця, погрози військовослужбовцю, фахівці, перш за все, опікувались питаннями захисту інформаційного простору в умовах активної агресивної діяльності всіх можливих сил, засобів та інформаційних ресурсів держави-агресора, метою яких було розхитування українського суспільства та його розшарування в умовах повномасштабної збройної агресії

3 березня 2022 року Законом України № 2110-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» Особливу частину КК України доповнено статтею 435-1 КК України, яка, як з'ясовано у ході аналізу, передбачає кримінальну відповідальність за діяння, що до впровадження вказаної норми могли бути кваліфіковані за іншими статтями. Автором досліджено соціальні та соціально-психологічні фактори, що виражають суспільну необхідність і політичну доцільність встановлення кримінальної відповідальності за образу честі і гідності військовослужбовця, погрозу військовослужбовцю (ст. 435-1 КК України): суспільну небезпечність діяння, його відносну поширеність, домірність позитивних і негативних наслідків криміналізації та кримінально-політичну адекватність криміналізації.

За результатами науково аналізу обґрунтовано, що доповнення чинного КК України статтею 435-1 КК України в цілому відповідає критеріям соціальної зумовленості криміналізації та базується на врахуванні вагомих передумов соціального характеру. Діяння, за які встановлено кримінальну відповідальність у ст. 435-1 КК України, через суспільно небезпечний вплив на військовослужбовців, котрі здійснюють заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, їх близьких родичів чи членів сім'ї ставлять під загрозу охоронювані законом інтереси на рівні національної безпеки України та її складових. При цьому у комплексі з іншими засобами гібридної та збройної агресії такий вплив руйнує обороноздатність і надає ворогові переваги на різних напрямках його деструктивних прагнень.

Ключові слова: криміналізація, соціальна обумовленість, соціальні передумови, образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю.

Starostina O.Yu. Social preconditions for the criminalization of the offense provided for in article 435-1 of the Criminal Code of Ukraine.

The article is dedicated to analyzing the social preconditions for establishing criminal liability for insulting the honor and dignity of a serviceman, threatening a serviceman, and determining whether the criminalization of these actions corresponded to the interests of society amid the ongoing full-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. Justifying the need for the criminalization of insulting the honor and dignity of a serviceman and threatening a serviceman, experts primarily

focused on issues of protecting the informational space in conditions of active aggressive activities by all possible forces, means, and informational resources of the aggressor state, aimed at destabilizing and dividing Ukrainian society during full-scale armed aggression.

On March 3, 2022, the Criminal Code of Ukraine was supplemented with Article 435-1 through the adoption of Law of Ukraine No. 2110-IX «On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine to Strengthen Criminal Liability for the Production and Distribution of Prohibited Information Products.» As revealed in the course of analysis, this article establishes criminal liability for actions that, prior to the introduction of this norm, could have been qualified under other articles. The author examines the social and socio-psychological factors that express the societal necessity and political expediency of establishing criminal liability for insulting the honor and dignity of a serviceman and threatening a serviceman (Article 435-1 of the Criminal Code of Ukraine), including the public danger of such acts, their relative prevalence, the balance of positive and negative consequences of criminalization, and the criminal-political adequacy of this criminalization.

Based on the results of the scientific analysis, it has been substantiated that the addition of Article 435-1 to the current Criminal Code of Ukraine, in general, meets the criteria of social conditionality of criminalization and is based on significant social preconditions. The actions for which criminal liability is established under Article 435-1 of the Criminal Code of Ukraine pose a public danger by negatively impacting servicemen engaged in national security and defense efforts, repelling and deterring the armed aggression of the Russian Federation, as well as their close relatives or family members. Such actions threaten legally protected interests at the level of Ukraine's national security and its components. Moreover, in combination with other means of hybrid and armed aggression, such influence undermines defense capabilities and grants the enemy advantages in various areas of its destructive aspirations.

Key words: criminalization, social conditionality, social preconditions, insult to the honor and dignity of a serviceman, threat to a serviceman.

Постановка проблеми. Кримінально-правова заборона дій, передбачених ст. 435-1 КК України, є новелою законодавства про кримінальну відповідальність. Криміналізація вказаних вище дій була здійснена Законом України № 2110-IX від 3 березня 2022 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» [1], яким Особливу частину КК України було доповнено вказаною нормою. Дослідження підстав криміналізації суспільно небезпечних діянь є одним з першочергових завдань кримінального права в умовах сьогодення, оскільки, як вказує К.М. Алієва, вірно встановлені та визначені підстави криміналізації дозволяють сконструювати кримінально-правові норми, які відповідатимуть ступеню суспільної небезпеки діянь, забезпечуватимуть ефективність кримінального законодавства в частині охорони відповідних суспільних відносин, загальної та спеціальної превенції, виконання цілей покарання [2, с. 87-88].

Законодавець у разі істотної зміни соціально-політичної, економічної чи іншої обстановки у країні, передбачаючи лише можливість розвитку і поширення окремих видів суспільно небезпечної поведінки, може криміналізувати певне діяння, як це мало місце у випадку криміналізації образи честі і гідності військовослужбовця, погрози військовослужбовцю. Об'єктивне визначення передумов до криміналізації та якісне конструювання відповідної норми є обов'язковими складовими ефективності такої упереджувальної стратегії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання кримінальної відповідальності за образу честі і гідності військовослужбовця, погрозу військовослужбовцю, в цілому досліджувались І.В. Гловюк, В.В. Ємельяненко, А.А. Когутом, К.М. Орбцем, А.Ю. Сердечною, А.О. Тимофєєвим, А. Удодом, М.І. Хавронюком, М.В. Членовим та іншими. Вказаними фахівцями переважно аналізувались конструктивні недоліки вказаної норми, а також особливості об'єктивної сторони.

Питання соціальних передумов криміналізації образи честі і гідності військовослужбовця, погрози військовослужбовцю ще не були предметом наукового дослідження.

Метою статті є встановлення соціальної обумовленості і наявності необхідних соціальних передумов криміналізації образи честі і гідності військовослужбовця, погрози військовослужбовцю.

Виклад основного матеріалу. Соціальна обумовленість криміналізації діяння, як вказується у науці, є причинно-наслідковим зв'язком між цим діянням та його достатньо істотним негативним

впливом на суспільні відносини, у результаті чого законодавець має підстави для включення такого діяння до переліку суспільно небезпечних, тобто для його криміналізації [3, с. 334]. Окремі дії, передбачені ст. 435-1 КК України, до набрання вказаною нормою чинності або взагалі не утворювали складу кримінального правопорушення, або ж могли бути (в залежності від оцінки всіх обставин учиненого) кваліфіковані за іншими статтями КК України (наприклад, ст.ст. 129 та 195 КК України). Також, якщо порівняти диспозиції ст. 114-1 КК України та 435-1 КК України, можна дійти до висновку, що частину діянь, за які настає відповідальність за ст. 435-1 КК України, до доповнення нею КК України можна було кваліфікувати за ст. 114-1.

На підтвердження вказаного висновку можна навести думку авторів науково-практичного коментаря до Розділу I Особливої частини КК України, з приводу того, що дії осіб, які розповсюджують особисті дані військовослужбовців, що виконували бойові завдання, із закликом засудити дії таких військовослужбовців та помститися їм за діяльність, яку вони виконували у складі ЗСУ та інших військових формувань, можна визнати одним із видів інтелектуального перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. І дійсно, дії таких осіб, як вказують в продовженні своєї точки зору автори коментаря, призводять до напруження у суспільстві, формуванні негативного ставлення до окремих осіб, які виконували свій військовий обов'язок у складі ЗСУ чи інших військових формувань, а також формування стійких передумов від подальшої відмови військовослужбовців ЗСУ та інших військових формувань від виконання своїх обов'язків в особливий період через побоювання за свою долю та долю своїх рідних і близьких [4, с. 193]. Цілком очевидно, що з метою формування стійких передумов для подальшої відмови від участі у заходах із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії РФ можуть вчинятись також образи військовослужбовців чи погрози їм в умовах триваючої війни.

Авторами Пояснювальної записки до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції)» наголошено на тому, що інформаційна безпека є невід'ємною складовою кожної зі сфер національної безпеки і важливою самостійною сферою забезпечення національної безпеки. Унаслідок неналежного правового регулювання в національному інформаційному просторі України останніми роками спостерігається низка негативних явищ, які створюють реальні та потенційні загрози інформаційній безпеці людини і громадянина, суспільства і держави. Ці загрози стали істотним фактором, що безпосередньо підриває інформаційну безпеку держави в умовах триваючої з 2014 року збройної агресії Російської Федерації проти України [5].

Вагомою складовою гібридної війни проти України була і залишається ворожа пропаганда, що негативно впливає на суспільну свідомість в Україні. Обґрунтовуючи необхідність криміналізації образи честі і гідності військовослужбовця, погрози військовослужбовцю, фахівці, перш за все, опікувались питаннями захисту інформаційного простору в умовах активної агресивної діяльності всіх можливих сил, засобів та інформаційних ресурсів держави-агресора, метою яких було розхитування українського суспільства та його розшарування в умовах повномасштабної збройної агресії. На перше місце було винесено питання захисту національної безпеки України в цілому та її складових (воєнної та інформаційної) зокрема.

В науці кримінального права існує низка думок щодо змісту поняття «криміналізація». На думку П. Фріса криміналізація є процесом виявлення суспільно небезпечних видів людської поведінки, визнання на державному рівні необхідності, можливості й доцільності кримінально-правової боротьби з ними та закріплення їх у законі про кримінальну відповідальність як злочинів [6, с. 20]. Ю.А. Турлова розглядає криміналізацію як процес виявлення та визначення суспільно небезпечного діяння як злочинного та як результат такої діяльності, підсумком чого виступає закріплення кримінальної відповідальності за відповідне діяння у статті кримінального закону [7, с. 63]. О.О. Дудоров та М.І. Хавронюк визначають криміналізацію як законодавче визнання того чи іншого діяння кримінальним правопорушенням, закріплення його ознак в законі, тобто встановлення за нього кримінальної відповідальності [8, с. 65]. Те ж саме зазначає й О.О. Пашенко, вважаючи, що криміналізація полягає лише у визнанні певних діянь людини злочинними [9, с. 128].

Не вдаючись до дискусії з означеного питання, в контексті обраної теми погодимось із вузьким розумінням криміналізації як процесу кримінально-правової політики, пов'язаного не стільки з

кримінологічними та іншими дослідженнями в частині виявлення суспільно небезпечних видів людської діяльності, скільки з визначенням конструктивних ознак нового складу кримінального правопорушення та доповнення Особливої частини КК України. Все, що передує цьому процесу, пропонуємо розглядати як передумови криміналізації, які, власне кажучи, і створюють необхідне підґрунтя для відповідного законодавчого рішення.

Характеризуючи зміст терміну «соціальна обумовленість», О.О. Пащенко визначає його як «залежність від умов суспільного життя». Тому соціально обумовленим, як стверджує вказаний учений, буде лише той закон про кримінальну відповідальність, що відповідає (кореспондує) умовам суспільного життя [9, с. 146]. Дещо розширивши поняття соціальної обумовленості криміналізації, наведене вище, будемо розуміти її як необхідність встановлення кримінальної відповідальності (у тому числі посилення вже існуючої, як вважають окремі фахівці у галузі кримінального права) за вчинення відповідного суспільно небезпечного діяння, якщо таке рішення обумовлено динамікою розвитку суспільства, зміною окремих видів суспільних відносин чи іншими пов'язаними з цим обставинами.

Л.П. Брич та В.О. Навроцький до соціальної обумовленості відносять соціальні та соціально-психологічні фактори, що виражають суспільну необхідність і політичну доцільність встановлення кримінальної відповідальності за те чи інше діяння, а саме: суспільну небезпечність діяння, його відносну поширеність, домірність позитивних і негативних наслідків криміналізації та кримінально-політичну адекватність криміналізації [10, с. 14]. В подальшому аналіз соціальних передумов криміналізації образи честі і гідності військовослужбовця, погрози військовослужбовцю доцільно здійснити з урахуванням вказаної сукупності факторів.

А.С. Залеська підкреслює, що криміналізація завжди є «само соціальною необхідністю, важливою для суспільства в конкретний історичний період його розвитку» [11, с. 334]. Конкретним історичним періодом, у якому законодавцем було прийнято рішення про доповнення КК України статтею 435-1, стало повномасштабне вторгнення збройних сил РФ на територію України як продовження довготривалої війни, що почалась 20 лютого 2014 року із військової операції, спрямованої на захоплення АР Крим. Вказаний період соціально-політичного життя обумовив необхідність посилення кримінально-правової охорони окремих суспільних інтересів, які, на думку фахівців, в умовах повномасштабної збройної агресії опинились під загрозою системного і цілеспрямованого завдання шкоди.

Суспільні відносини, поставлені під охорону засобами законодавства про кримінальну відповідальність (ст. 435-1 КК України) поза умовами повномасштабної збройної агресії частково не знаходились під загрозою завдання шкоди, а в іншій частині наявних на той момент засобів було достатньо для належної охорони. До повномасштабного вторгнення представники держави-агресора хоча й проводили активну підривно інформаційну діяльність проти обороноздатності нашої держави, проте, з одного боку, сили безпеки і оборони України не були пріоритетними цілями деструктивного впливу. Акцент уваги було зміщено на підтримку сепаратистських рухів на Сході України та їх формування на іншій території, на розхитування соціально-політичної обстановки в нашій державі. Разом із цим початок повномасштабного вторгнення РФ на територію України під приводом проведення «спеціальної воєнної операції» дещо змінив стратегію держави-агресора.

Погоджуючись із тим, що «конкретне діяння може вважатися суспільно небезпечним, якщо воно ставить під загрозу нормальне існування тієї чи іншої суспільної цінності (тобто того, що визнається у конкретному суспільстві цінним, важливим)» [3, с. 336], визначимо суспільні інтереси, поставлені під охорону статтею 435-1 КК України.

На перший погляд норма про кримінальну відповідальність за образу честі і гідності військовослужбовця, погрозу військовослужбовцю покликана поставити під охорону засобами законодавства про кримінальну відповідальність такі суспільні інтереси, як честь і гідність, життя, здоров'я та майно військовослужбовців, які здійснюють заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації (їх близьких родичів чи членів сім'ї). Проте, якщо враховувати, що кожен військовослужбовець, залучений до здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, є частиною обороноздатності України, то в цілому через охорону інтересів військовослужбовців, їх близьких родичів та членів їх сімей здійснюється охорона обороноздатності як складової воєнної безпеки, яка у свою чергу є частиною національної безпеки України.

До переліку суспільних інтересів, поставлених під охорону статтею 435-1 КК України можна віднести такі: 1) честь та гідність, життя та здоров'я, майно військовослужбовця, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, його близьких родичів та членів сім'ї; 2) авторитет військової служби в цілому, а також авторитет і престиж здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації; 3) інформаційна безпека в цілому та інформаційна складова воєнної безпеки; 4) воєнна безпека як складова національної безпеки України в частині захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз.

Звертаючись до статистичних даних офісу Генерального прокурора «Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення» [11], за 2022–2024 роки, можемо зробити висновок про відносно невелику кількість кримінальних проваджень, внесених до ЄРДР за фактом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 435-1 КК України. Зокрема, у 2022 році про підозру у вчиненні вказаного вище кримінального правопорушення повідомлено 7 осіб, у 2023 році – 4, у 2024 році – жодній особі. Втім, кількість кримінальних проваджень в цій ситуації не повною мірою відображає стан речей з наступних причин:

– по-перше, кількість фактично вчинених образ честі і гідності військовослужбовця, погроз військовослужбовцю є значно вищою за ті, що стали предметом досудового розслідування в межах кримінального провадження, оскільки норма про кримінальну відповідальність за вказаний злочин є відносно новою і не завжди застосовується на практиці в силу тих або інших причин. А, якщо співробітниками правоохоронного органу й вирішується питання про кваліфікацію тих або інших дій за ст. 435-1 КК України, то вони стикаються з тими конструктивними недоліками й вадами, що були закладені до цієї норми при її формулюванні й прийнятті;

– по-друге, як ми вказували вище, за своїми зовнішніми проявами дії, передбачені ч. 1 ст. 435-1 КК України, є подібними до кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 114-1, 129 та 195 КК України. З огляду на вказану обставину частина образ честі і гідності військовослужбовця, погроз військовослужбовцю могла бути кваліфікована за перерахованими статтями;

– в умовах триваючої збройної агресії і перманентних інформаційних атак, спеціальних інформаційних операцій проти сил безпеки і оборони України, за кількістю фактів взагалі не приймається жодного процесуального рішення, зокрема щодо представників держави-агресора чи іноземних громадян, які висловлюють на адресу захисників України образи чи погрози.

Отже, фактична кількість дій, які містять ознаки складу злочину, передбаченого ст. 435-1 КК України, може бути значно вищою ніж та, що стала предметом статистичних даних офісу Генерального прокурора.

Що стосується домірності позитивних і негативних наслідків криміналізації образи честі і гідності військовослужбовця, погрози військовослужбовцю, то, фактично, дії, які диференційовано в окрему статтю, у своїй більшості і раніше були кримінально карані (мова йде про погрозу вбивством та знищенням чи пошкодженням майна) за самостійними нормами КК України. Деякі ж інші, зокрема образа та погроза насильством, були кримінально карані за умови існування специфічних ознак. Мова йде, наприклад про ч. 1 ст. 164, якою передбачено кримінальну відповідальність за образу почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, або ст. 174 КК України, яка передбачає відповідальність за погрозу застосування насильства як спосіб примушування до участі у страйку або перешкоджання участі у страйку.

Іншими словами кримінальне право в частині криміналізації дій, передбачених ст. 435-1 КК України, умовно не отримало нових теоретичних понять, категорій, оскільки всі форми цього кримінального правопорушення об'єктивно вже існували в Особливій частині у тому чи іншому вигляді. Означене вказує на те, що в умовах повномасштабної збройної агресії, стрімкого зростання колабораційної діяльності та пособництва державі-агресору, яке обумовлено поступовим збільшенням окупованих територій і активністю інформаційної агресії ворога, негативні наслідки криміналізації образи честі і гідності військовослужбовця, погрози військовослужбовцю в практичній площині відсутні, натомість вказана норма закладає можливість посилити протидію підривній інформаційній діяльності ворога всередині українського суспільства, що вочевидь є позитивним наслідком.

Зміст соціальної адекватності в контексті соціальних передумов криміналізації образи честі і гідності військовослужбовця, погрози військовослужбовцю розкрито у визначенні В.Л. Дави-

денка, який під соціальною адекватністю розуміє «допустимість з точки зору головних характеристик соціальних систем і процесів суспільного розвитку, відповідності кримінально-правової норми рівню, характеру суспільної свідомості та стану суспільної думки» [12, с. 21]. Як вказувалося вище, факт повномасштабного вторгнення держави-агресора на території України каталізував низку негативних процесів і явищ в нашому суспільстві, неконтрольований розвиток яких в перспективі здатен був завдати нищівної шкоди окремим складовим обороноздатності та воєнної безпеки. Враховуючи вказану обставину, а також те, що представники держави-агресора доклали значних зусиль до розшарування українського суспільства та створення негативного іміджу українських захисників, упереджувальна боротьба з такими діями цілком відповідає потребам суспільного розвитку, а також відображає стан суспільної свідомості і характер суспільної думки стосовно суб'єктів, котрі підривають довіру та повагу до військовослужбовців, які здійснюють заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації.

Отриманий висновок також базується на положеннях ст. 17 Конституції України, відповідно до яких оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України, а захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Якщо ж особа з тих або інших міркувань вчиняє кримінальне правопорушення, передбачене ст. 435-1 КК України, то її дії явно ставлять під загрозу ті сфери суспільних інтересів, що перераховані вище.

Висновки. Доповнення чинного КК України нормою про кримінальну відповідальність за образу честі і гідності військовослужбовця, погрозу військовослужбовцю в цілому відповідає критеріям соціальної зумовленості криміналізації та базується на врахуванні вагомих передумов соціального характеру. Насамперед це обумовлено тим, що в умовах повномасштабного вторгнення РФ на територію України питання належного захисту національної безпеки, інформаційної безпеки, воєнної безпеки та її інформаційної складової виходять на перший план та є запорукою обороноздатності держави в умовах війни. Діяння, за які встановлено кримінальну відповідальність у ст. 435-1 КК України, через суспільно небезпечний вплив на військовослужбовців, котрі здійснюють заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, їх близьких родичів чи членів сім'ї ставлять під загрозу вказані вище охоронювані законом інтереси. При цьому у комплексі з іншими засобами гібридної та збройної агресії такий вплив руйнує обороноздатність і надає ворогові переваги на різних напрямках його деструктивних прагнень.

Відносно невелика кількість кримінальних проваджень, внесених до ЄРДР за фактом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 435-1 КК України, як було доведено вище, не є об'єктивним критерієм незначної поширеності образ честі і гідності військовослужбовця, погроз військовослужбовцю. Навпаки, як вбачається, вирішення проблемних питань, пов'язаних із застосуванням цієї норми в слідчо-судовій практиці та її конструктивними недоліками, може змінити існуючу ситуацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції: Закон України від 03.03.2022 року № 2110-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#Text> (дата звернення: 10.02.2025).
2. Алієва К.М. Підстави та принципи криміналізації неповаги до працівника правоохоронного органу: дис. ... докт. філософії: 08-Право, 081-Право. Київ, 2022. 218 с.
3. Залеська А.С. Соціальна обумовленість криміналізації порушення права на отримання освіти в Україні. *Форум права*. 2012, № 1. С. 334–338. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bc7dd7ee-dfe2-40aa-a101-5ed96a60acad/content>.
4. Сичевський В.В., Харитонов Є.І., Олейніков Д.О. Науково-практичний коментар до Розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України (Злочини проти основ національної безпеки України). Х. Право, 2016. 232 с.
5. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та

- поширення забороненої інформаційної продукції)». URL: <https://itd.rada.gov.ua/9de8c0a5-6464-4ea8-b7a4-a926ab571f65> (дата звернення: 10.02.2025).
6. Фріс П.Л. Криміналізація і декриміналізація у кримінально-правовій політиці. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. Вип. 1. С. 19–28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vakpu_2014_1_4.
  7. Турлова Ю.А. Соціально-психологічні передумови криміналізації екологічних злочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2015. Вип. 34, т. 3. С. 62–66.
  8. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: навч. посіб. / за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ: Ваіге, 2014. 944 с.
  9. Пашенко О.О. Щодо підходів до визначення поняття «криміналізація». Громадянське суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої діяльності: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 3–4 квіт. 2015 р.). Харків: Східноукр. наук. юрид. організація, 2015. С. 127–129.
  10. Брич Л.П., Навроцький В.О. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні: монографія. К: Аттіка, 2000. 258 с.
  11. Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, статистична інформація (2016–2024 рр.). Офіс Генерального прокурора: [сайт]. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>.
  12. Давиденко В.Л. Підстави та принципи криміналізації діянь проти власності. *Право і суспільство*. 2020, № 2 (частина 3). С. 17–23.